

Visie op de Kleine Scholen binnen de gemeente Hof van Twente

Stichting Openbaar Primair Onderwijs Hof van Twente (2026-2030)

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Visie t.a.v. de kleine scholen in de Hof van Twente	4
3. Hoe omschrijven we een kleine school	6
4. Voor- en nadelen kleine school	8
<i>Voor- en nadelen samengevat</i>	<i>10</i>
5. Leerresultaten	11
<i>Kwaliteit van het onderwijzend personeel</i>	<i>11</i>
6. Sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen	13
7. Wat is er nodig om een kleine school optimaal te kunnen laten functioneren?.....	14
<i>Handvatten effectief onderwijs op kleine scholen.....</i>	<i>14</i>
8. De financiële basis.....	17
9. De school als basisvoorziening voor de leefbaarheid van een wijk/kern of buurtschap.....	18
<i>Onderzoek 1: Is leefbaarheid afhankelijk van de dorpsschool?.....</i>	<i>18</i>
<i>Onderzoek 2: Gevolgen van sluiting van de laatste dorpsschool voor de leefbaarheid</i>	<i>19</i>
10. Wat betekent dit alles voor het beleid van het bestuur ten aanzien van kleine scholen?.....	21
<i>Fusie van twee basisscholen.....</i>	<i>21</i>

1. Inleiding

Voor u ligt een dynamische notitie over de kleine scholen binnen de gemeente Hof van Twente, die naar gelang de situatie om een wijziging of een andere benadering vraagt.

De notitie is geschreven door de bestuurder van Stichting OPO Hof van Twente en is besproken met de bestuurder van Stichting Brigantijn. De bestuurder van Brigantijn staat volledig achter de inhoud van deze notitie. Dit in verband met het lopende onderzoek naar een bestuurlijke fusie tussen beide stichtingen in 2027.

Leerlingenaantallen zijn maar deels te vangen in prognosetabellen. Ter zake kleine scholen kan instandhouding opeens een issue zijn, zonder dat dit een jaar ervoor überhaupt aan de orde was. Veranderende keuzes van 2 of 3 gezinnen kunnen bijvoorbeeld allesbepalend zijn. Of wanneer de regering besluit wijzigingen door te voeren ten aanzien van de Kleine Scholen Toeslag.

Dit is relevant, omdat het kabinet voornemens is om in 2027 de zogenaamde Dunbevolktheidstoeslag in te voeren, in plaats van de Kleine Scholen Toeslag. Voorlopig ziet het er naar uit dat dit niet leidt tot een daling van inkomsten voor OPO Hof van Twente, maar dit is niet zeker totdat duidelijk is hoe de definitieve regeling eruit komt te zien.

Het leerlingenaantal op de kleine scholen van OPO Hof van Twente is de afgelopen jaren gedaald en lijkt gestabiliseerd. De verwachting is dat t/m 2030 dit zo zal blijven of zelfs een lichte stijging zal optreden ¹.

Gezien de ontwikkeling van de leerlingenaantallen richting 2030 op de zogenaamde 'kleine scholen' van OPO Hof van Twente en de omstandigheden blijven zoals nu het geval is (mei 2025), lijkt er op dit moment geen noodzaak om stappen te ondernemen richting sluiting van een school.

Het blijft lastig hierover concrete uitspraken te doen. Wel is het zaak de ontwikkeling van de leerlingenaantallen goed te monitoren en tijdig te anticiperen. Hoe de ontwikkeling van het leerlingenaantal ook zal zijn, het is belangrijk dat een schoolbestuur dit vanuit visie benadert.

Deze notitie zal dienen als onderlegger om te komen tot beleid op kleine scholen om besluitvorming rondom kleine scholen te verduidelijken en wellicht te vergemakkelijken. De visie dient als input voor het voeren van een dialoog met stakeholders, waaronder de ouders, schoolteams, GMR, Raad van Toezicht, gemeente en de buurtschappen over de toekomst van de kleine scholen.

¹ Leerlingenprognose en ruimtebehoefte basisonderwijs 2025, Gemeente Hof van Twente

2. Visie t.a.v. de kleine scholen in de Hof van Twente

In de statuten van OPO Hof van Twente staat in artikel 3.2 dat het bestuur zich in het bijzonder zal inspannen voor de instandhouding van de kleine scholen. Dat deze inspanning er is en wordt gedaan, is het beste zichtbaar in het solidariteitsprincipe van de stichting (zie ook hoofdstuk 9). Deze inspanningsverplichting zal ook opgenomen worden in de statuten van de mogelijk te vormen nieuwe stichting bij een eventuele fusie, voortkomend uit OPO Hof van Twente en Brigantijn. Wat precies onder een kleine school verstaan wordt, staat in hoofdstuk 3.

Kleine scholen zijn belangrijk voor het onderwijs in de Hof van Twente en worden zonder uitzondering meegenomen met onderwijskundige ontwikkelingen, professionalisering en investeringen van het bestuur, in dezelfde mate als de grotere scholen. Leerkrachten en directeuren op de kleine scholen worden ondersteund om zo goed mogelijk onderwijs te geven en het bestuur stimuleert de scholen actief om zich scherp te profileren om zo aantrekkelijk mogelijk te zijn voor potentiële nieuwe leerlingen.

Afhankelijk van de specifieke onderwijsbehoefte van een individuele leerling kent het onderwijs op een kleine school zowel voor- als nadelen. Wat voor de ene leerling goed is, kan voor een andere minder geschikt zijn. Dit blijkt ook uit het overzicht van de voor- en nadelen van een kleine school in hoofdstuk 4.

De kwaliteit van het onderwijs staat voorop, zowel op cognitief als op sociaal emotioneel gebied is het van belang dat leerlingen zich optimaal kunnen ontwikkelen op een school (zie hoofdstuk 6 en 7). Bij een leerlingenaantal dat richting 23 leerlingen (wettelijke opheffingsnorm) of minder gaat, komt de kwaliteit van het onderwijs in het gedrang, met name ten aanzien van de socialisatie en de subjectivatie (Biesta, 2011).

Belangrijk is het om voortdurend te kijken of er sprake is van een goede evenwichtige verdeling van de leerlingen over de groepen, in verband met het kunnen realiseren van een verantwoord pedagogisch klimaat voor alle leerlingen. Als er geen drie volwaardige groepen meer gevormd kunnen worden, is hier hoogstwaarschijnlijk geen sprake meer van.

Van zowel het bestuur, de directie als de leerkrachten (zie ook hoofdstuk 5) op een school wordt veel gevraagd in het huidige onderwijs en dit geldt ook voor het onderwijs op een kleine school. Om zorg te dragen voor een goede kwaliteit is het van belang aandacht te hebben voor de verschillende elementen die een kleine school optimaal laten functioneren, en ook voor de handvatten voor effectief onderwijs uit hoofdstuk 8.

Ook het solidariteitsprincipe kent een grens. In de praktijk geldt dat een school met minder dan 31 leerlingen niet te financieren is zonder extra financiële steun op stichtingsniveau of van een lokale overheid. Gemiddeld genomen moet gerekend worden met een structureel tekort van tienduizenden euro's op jaarbasis. Dit tekort wordt groter wanneer het leerlingenaantal richting 23 of minder gaat. Als dit het geval is, is het voor het bestuur op een gegeven moment niet meer verantwoord om het tekort blijvend aan te vullen vanuit haar exploitatie.

Helpend voor het openhouden van de kleine scholen is de structurele bijdrage vanuit het IHP van de gemeente Hof van Twente² voor het onderhoud voor de komende vier jaar, voor €62.500,- per jaar voor 5 kleine scholen (inclusief ods Elserike)

² IHP Hof van Twente, 2024-2038

Een besluit om een kleine school open te houden, te fuseren of te sluiten is uiteindelijk gebaseerd op een bestuurlijke afweging tussen de verschillende belangen. En om het nog ingewikkelder te maken, die afweging kan per situatie ook nog anders uitvallen. Dat kan bijvoorbeeld ingegeven zijn door specifieke omstandigheden rond leerlingenpopulatie, personele samenstelling, gebouwelijke situatie, etc.

In het *addendum Scholenvisie basisonderwijs Hof van Twente 2022/2032* (door gemeenteraad op 23 april 2013 vastgesteld), staan ook 3 criteria vermeld:

- Positieve beoordeling door Onderwijsinspectie,
- Voldoen kwaliteitsmonitor stichting OPO Hof van Twente,
- Er moeten minimaal 3 combinatiegroepen gevormd kunnen worden,

In alle gevallen geldt, dat aan de definitieve sluiting van een school, een nevenvestiging of een dislocatie een zorgvuldige afweging voorafgaat, gebaseerd op onderwijskundige, pedagogische, personele en bedrijfsmatige argumentatie.

Zoals al eerder betoogd is leefbaarheid ook een belangrijk aspect. Echter, er is geen relatie tussen leefbaarheid en fysieke aanwezigheid van een basisschool aangetoond en dit behoort natuurlijk niet tot de primaire verantwoordelijkheid van een schoolbestuur, zie ook hoofdstuk 9.

In hoofdstuk 10 staat beschreven wat de inspanning van het nieuw te vormen bestuur onder meer betekent. Het is zaak realistisch te kijken naar deze scholen, de ontwikkelingen goed te monitoren en de dialoog te voeren met de verschillende stakeholders.

3. Hoe omschrijven we een kleine school

Wanneer we het begrip 'kleine scholen' beschrijven vanuit het Besluit Bekostiging Wet Primair Onderwijs, dan betreft het alle scholen die een leerlingenaantal kennen van minder dan 150 leerlingen. Deze scholen komen, afhankelijk van het daadwerkelijke aantal, in aanmerking voor de zogenaamde *Kleine Scholen Toeslag* vanuit de rijksoverheid. Deze toeslag is inzetbaar ten behoeve van de inzet extra personeel (meer personeel dan waar men op grond van de geldende systematiek recht op heeft). Het doel van dit extra geld is het mogelijk maken van het in de ochtend niet aan meer dan drie leerjaren in één groep lesgeven. Al jaren is er een discussie over eventuele afschaffing of juist een verhoging van deze Kleine Scholen Toeslag.

Het kabinet heeft de intentie uitgesproken in het regeerakkoord van 2024 om de kleine scholentoeslag om te vormen naar de dunbevolktheidstoeslag. Dit komt voort uit het regeerakkoord van 2024 en is terug te vinden in diverse beleidsstukken en kabinetscommunicatie richting het onderwijsveld en de Tweede Kamer (o.a. brieven minister OCW 3 juni 2025 en 19 december 2024).

Het huidige systeem van de kleine scholentoeslag is namelijk primair gebaseerd op leerlingenaantallen, waardoor het niet altijd recht doet aan de structurele uitdagingen waarmee scholen in dunbevolkte gebieden kampen. In plaats daarvan wordt voorgesteld om deze toeslag om te vormen tot een *dunbevolktheidstoeslag*. Deze nieuwe toeslag houdt rekening met de geografische spreiding van de bevolking en de beperkte schaal mogelijkheden in krimpregio's. Het doel is om scholen in deze gebieden structureel te ondersteunen bij het waarborgen van kwalitatief goed onderwijs, personele bezetting en bereikbaarheid, ook bij teruglopende leerlingaantallen. De dunbevolktheidstoeslag erkent de maatschappelijke functie van deze scholen en draagt bij aan de leefbaarheid van plattelandsregio's.

Wanneer we naar wet de 'Toerusting & Bereikbaarheid' kijken, kunnen 'kleine scholen' omschreven worden als scholen die onder de lokale opheffingsnorm vallen. Met ingang van 1 augustus 1998 moeten de stichtings- en opheffingsnormen telkens voor een tijdvak van vijf jaar bij ministeriële regeling worden aangepast. Het vijfjarige tijdvak waarop de gepubliceerde regeling van toepassing is, loopt vanaf 1 augustus 2023 tot 1 augustus 2028.

Voor de gemeente Hof van Twente geldt de opheffingsnorm van 41 leerlingen³. De consequentie hiervan is, dat voor scholen waarvan het aantal leerlingen gedurende 2 achtereenvolgende schooljaren of in het eerste en het derde schooljaar van 3 achtereenvolgende schooljaren telkens minder heeft bedragen dan in dit geval 41 leerlingen, de bekostiging van Rijksweg wordt beëindigd. Tenzij de school ten minste 23 leerlingen telt en de gemiddelde schoolgrootte van alle scholen van het bevoegd gezag ten minste $10/6 \times$ opheffingsnorm bedraagt én het bevoegd gezag hiervan jaarlijks vóór 1 februari mededeling doet aan het ministerie.

Voor de scholen van Hof van Twente op basis van de leerlingentelling van 01-10-2024 geldt de volgende berekening: $10/6 \times 41 = 68,3$ leerlingen oftewel voor 9 scholen in totaal minimaal $9 \times 68,3 = 615$ leerlingen. Het totaal aantal leerlingen op 1 oktober 2024 bedroeg 989 leerlingen.

De gemiddelde schoolgrootte van scholen in de Hof van Twente van Stichting Brigantijn is hoger dan die van OPO Hof van Twente. Bij een eventuele fusie zal bovenstaande berekening gunstiger uitpakken voor de scholen in de Hof van Twente.

³ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2022-28567.html>

Conclusie:

De scholen met minder dan 41 leerlingen kunnen met toepassing van de 10/6^e-norm (gemiddelde schoolgrootte) in stand gehouden worden zolang er minimaal 23 leerlingen per school ingeschreven staan en het totaal aantal leerlingen ten minste 615 leerlingen bedraagt. Ten opzichte van het leerlingenaantal van 1-10-2024 is er nog een marge van 374 leerlingen.

Leerlingaantallen scholen OPO Hof van Twente en Brigantijn (01-10-2024):

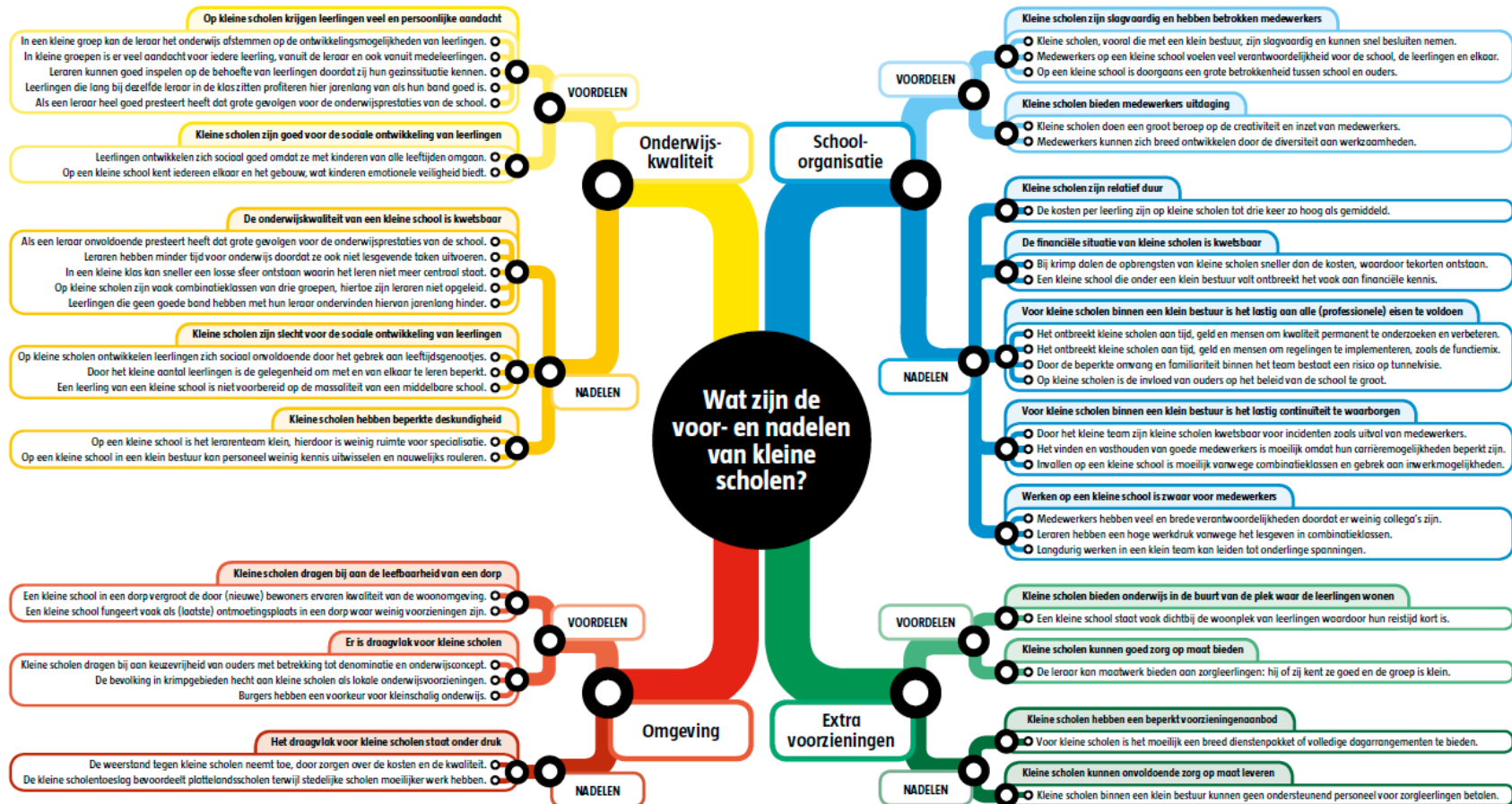
<u>School</u>	<u>Brin.nr.</u>	<u>Aantal ll. 1 oktober 2024</u>
Obs Azelo	03AN	45
Obs Stedeke	08DH	158
Obs Wiene	08EA	49
Obs Elserike	09FH	69
Obs Stokkum	10BF	30
Obs 't Gijmink	10CT	130
Obs Brookschole	10TE	43
Obs De Boomhut	10UJ	204
Obs De Zwaluw	11HK	261
Totaal OPO Hof van Twente		989

IKC Magenta	03IC	233
De Welp	03OC	104
Bentelwijz	04WO	176
Prins Constantijn	05OJ	127
Aegidius	06IN	67
De Optimist	08LL	324
IKC Erve Hooyerinck	08NX	286
Jan Ligthart	08VE	224
't Oldhof	09KW	88
De Bron	09TB	136
De Beekpark	09TI	232
De Flora	10FY	162
De Wheele	11KS	310
De Rank	24NB	423
De Vonder	28CY	660
Totaal Brigantijn		3552

4. Voor- en nadelen kleine school

Er zijn veel voor- en nadelen op te noemen die vaak ook haaks op elkaar staan. In dit kader is door de PO-Raad en de Argumentenfabriek een infographic opgesteld die op de volgende pagina wordt weergegeven.

Voor- en nadelenkaart kleine scholen

Deze kaart biedt een overzicht van de voordelen en nadelen van kleine scholen. Op deze kaart wordt onder een kleine school verstaan scholen met een leerlingenaantal van 80 of minder, verdeeld over een, twee, drie of vier klassen. We gaan uit van de huidige financiële en juridische situatie zoals het bestaan van de kleine schooltoeslag en de huidige geografische spreiding (vooral kleine scholen op het platteland). De voor- en nadelen wegen zwaarder naarmate het bestuur waar de kleine school onder valt kleiner is. Waar we op deze kaart over een klein bestuur spreken doelen we op een bestuur met maximaal vijf scholen. De voor- en nadelen wegen ook zwaarder naarmate een school minder leerlingen telt. De inhoud van deze kaart is verzameld op basis van literatuurstudie en drie denktanks met deskundigen, waaronder schoolbestuurders, onderwijsadviseurs en belangengroeperingen uit het onderwijs. Wij danken alle deelnemers voor hun denkwerk.

Voor- en nadelen samengevat

Voordelen	Nadelen
<i>Onderwijskwaliteit</i>	
Op kleine scholen krijgen kinderen veel en persoonlijk aandacht	De onderwijskwaliteit van een kleine school is kwetsbaar
Kleine scholen zijn goed voor de sociale ontwikkeling van kinderen	Kleine scholen zijn slecht voor de sociale ontwikkeling van kinderen
	Kleine scholen kunnen nadelig zijn voor de persoonlijkheidsvorming van kinderen
Kleine scholen kunnen zorg op maat leveren	Kleine scholen kunnen een beperkt voorzieningenaanbod en beperkte deskundigheid hebben
<i>Schoolorganisatie</i>	
Kleine scholen zijn slagvaardig en hebben betrokken medewerkers	Kleine scholen zijn relatief duur
Kleine scholen bieden medewerkers uitdaging	De financiële situatie van kleine scholen is kwetsbaar
	Voor kleine scholen binnen een klein bestuur is het lastig aan alle (professionele) eisen te voldoen
	Voor kleine scholen binnen een klein bestuur is het lastig continuïteit te waarborgen
	Werken op een kleine school kan zwaar zijn voor medewerkers
<i>Omgeving</i>	
Kleine scholen dragen bij aan de leefbaarheid van een buurtschap	Het draagvlak voor kleine scholen staat onder druk
Er is draagvlak voor kleine scholen	
<i>Extra voorzieningen</i>	
Kleine scholen bieden onderwijs in de buurt van de plek waar de leerlingen wonen	Kleine scholen hebben een beperkt voorzieningenaanbod
Kleine scholen kunnen goed zorg op maat bieden	Kleine scholen kunnen onvoldoende zorg op maat bieden

Bovenstaande tabel laat zien dat dezelfde argumenten zowel als voor- en als nadeel gezien kunnen worden. Dit benadrukt dat het belangrijk is om in te zoomen op de specifieke situatie van een school en goed te kijken naar hoe het onderwijs nu en in de toekomst kan worden vorm gegeven, afhankelijk van onder andere het aantal leerlingen, de leeftijdsopbouw van de leerlingen en de beschikbare financiën.

Een en ander is uiteraard afhankelijk van de school specifieke situatie. En de aanwezigheid van voorzieningen en de deskundigheid van het personeel is bijvoorbeeld ook afhankelijk van de samenwerking op bestuursniveau.

5. Leerresultaten

Nergens wordt aangetoond dat leerprestaties op ongunstige wijze kunnen worden beïnvloed door combinatiegroepen in kleine scholen. Dat blijkt ook uit wetenschappelijk onderzoek. In 2013 is een metastudie rond de effecten van schoolgrootte uitgevoerd door onderzoekers van de Universiteit Twente⁴. In deze studie werden tientallen studies en (meta)studies in binnen- en buitenland van de laatste vijftien jaar beoordeeld en samengevat. De belangrijkste bevindingen uit het onderzoek voor kleine scholen in het basisonderwijs zijn de volgende:

1. Er is geen relatie gevonden tussen cognitieve leeropbrengsten en schoolgrootte. Dus kleine scholen zijn in dit opzicht niet zwakker of beter dan grotere scholen.

2. Er is ook een aantal positieve relaties aangetoond:

- Er bestaat een groter gevoel van gemeenschap in kleine scholen onder de leerlingen en docenten
- Er is een groter gevoel van identificatie met de school: 'Het is onze school'
- De persoonlijke relaties tussen leerlingen onderling en leraren en de ouders zijn sterker
- Leraren kennen hun leerlingen goed
- Er is sprake van een aanzienlijk lager ziekteverzuim onder de leerkrachten dan bij de grotere scholen

Kwaliteit van het onderwijzend personeel

De kwaliteit van het onderwijzend personeel daarentegen beïnvloedt die leerprestaties nadrukkelijk wel. Dat laatste geldt voor alle leerkrachten op alle scholen, maar van leerkrachten op kleine scholen worden extra vaardigheden gevraagd. Een leerkracht op een kleine school moet de volgende vaardigheden in het bijzonder kunnen brengen en hanteren:

- a) Flexibiliteit ten aanzien van groepeeringsvormen;
- b) Een goed klassenmanagement;
- c) Organisatorische kwaliteiten;
- d) Differentiatievaardigheden/omgaan met verschillen;
- e) Een goed ontwikkeld evaluatief vermogen;
- f) Een goed pedagogisch klimaat;
- g) Adaptief onderwijs in de breedste zin;
- h) Goede diagnostische en remediërende vaardigheden en middelen;
- i) Instructiekwaliteit op een hoogkwalitatief niveau.

Geen geringe opgave en het is daarom niet verwonderlijk dat leerkrachten op kleine scholen zich vaak meer belast voelen dan die leerkrachten die op grotere scholen en in grotere teams werken.

Ook zijn teamcultuur, slagvaardigheid en leerlingenzorg op een kleine school meer afhankelijk van een goede teamsamenstelling (m.a.w.: op een kleine school kun je je geen leerkracht permitteren die niet in het team past of minder functioneert; dat heeft meer invloed dan op een grote school).

⁴ (Bron: Hans Luyten (Ed.) School size effects revisited* A qualitative and quantitative review of the research evidence in primary and secondary education. Den Haag, 2013)

6. Sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen

Een kind ontwikkelt zich op drie belangrijke gebieden: lichamelijk, verstandelijk en sociaal. Deze ontwikkelingen staan natuurlijk niet los van elkaar. Als kinderen bijvoorbeeld meer controle krijgen over hun lichaam, kunnen ze beter sporten. Dat is onderdeel van de lichamelijke ontwikkeling. Maar ze leren ook de regels die bij die sport horen. Dat hoort bij de verstandelijke ontwikkeling. Daarbij leren ze om met andere sporters om te gaan. Dat maakt deel uit van de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Naast de invloed van het gezin, vervult de school ook een belangrijke functie in de sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen. De leerkracht speelt hierbij een grote rol. Als een kind een goede relatie met de leerkracht heeft, zal dit een kind vertrouwen geven. Ook de stijl van lesgeven draagt bij aan de sociaal emotionele ontwikkeling. Iedere school heeft zijn eigen manier van werken met kinderen (het type school kan immers verschillen), naast dat de leerkracht ook zijn persoonlijke stijl heeft. Wordt er veel projectmatig of individueel gewerkt? Zijn de lessen boeiend en wordt het helder uitgelegd? Hoe wordt er op school naar kinderen gekeken? Op welke wijze krijgt een kind de kans om zicht te ontwikkelen? Dit zijn allemaal zaken die bijdragen aan de sociaal emotionele ontwikkeling van een kind.

Daarom is de keuze van de school voor een kind ook zo belangrijk, want past het type school wel bij de persoonlijkheid van het kind en sluit de kijk op kinderen aan op hoe de betreffende ouder naar het kind kijkt en opvoedt? Daarnaast zijn ook de onderlinge contacten die een kind heeft met klasgenoten van belang bij de sociaal emotionele ontwikkeling. Kinderen leren veel van elkaar en een positief klimaat in de klas is bevorderlijk voor de sociaal emotionele ontwikkeling.

Tijdens de schoolperiode ligt de nadruk op de cognitieve ontwikkeling, maar de sociaal emotionele ontwikkeling is minstens zo belangrijk. Deze sociaal emotionele ontwikkeling bestaat uit twee gebieden:

1. Socialisatie; het overnemen en verinnerlijken van opvattingen en gedragsregels van mensen binnen een bepaalde gemeenschap.
2. Subjectiviteitsvorming/persoonsvorming; Dit is misschien te zien als de grote tegenhanger van socialisatie, waarbij men leert een goede burger te worden. Men moet zichzelf kunnen worden, een zelfstandig individu dat zelf nadenkt. Hoe verover ik mijn plek in de wereld. Het gaat er niet om wie je bent maar hoe je bent (Biesta, 2012, pp. 30-32). Het onafhankelijk denken en handelen stimuleren en ontmoedigen van slaafs opvolgen is de houding die men gaat aannemen tijdens de subjectiviteitsvorming.

Het is voor de ouders, het team en het bestuur van een kleine school belangrijk om te toetsen of de groep waar een kind deel van uitmaakt, voor het kind voldoende mogelijkheden biedt om zich op beide gebieden sociaal emotioneel goed te ontwikkelen.

7. Wat is er nodig om een kleine school optimaal te kunnen laten functioneren?

Om die vraag te beantwoorden wordt gekeken naar de drie 'lagen' die een onderwijsorganisatie kent, zowel afzonderlijk als in samenhang:

- I. Bestuur:
 - a. Waardering en aandacht voor de bijzondere werkomstandigheden van het personeel op een kleine school;
 - b. Faciliteiten creëren;
 - c. Specifieke facilitering voor het personeel, leermiddelen, exploitatie.
- II. Leiding:
 - a. Een allround leidinggevende met lesgevende taken;
 - b. Talent voor improvisatie;
 - c. Deel uitmaken van een team van leidinggevend en specialisten die actief bij kunnen dragen aan de onderwijskundige innovatie en kwaliteitsopdracht van de school.
- III. Leerkrachten:
 - a. Grote mate van zelfstandigheid
 - b. Allround en goed in klassenmanagement;
 - c. Ruime ervaring in differentiëren en adaptief onderwijs;
 - d. Grondige kennis van leerlijnen en daartussen kunnen schakelen;
 - e. Flexibiliteit;
 - f. Kunnen werken in een klein team.

Naarmate er meer elementen uit de bovenstaande opsomming niet aanwezig dan wel beschikbaar zijn voor een kleine school, komt de kwaliteit van onderwijs onder druk te staan. Wanneer er geen kwaliteit meer geleverd kan worden, vervalt het bestaansrecht van een school. Het is dan ook in de praktijk in den lande voorgekomen, dat een schoolbestuur een school moest sluiten omdat men geen personeel meer kon vinden dat bereid was om op een kleine school te gaan werken.

Handvatten effectief onderwijs op kleine scholen

In 2013 heeft de Universiteit Twente handvatten geformuleerd voor effectief onderwijs op kleine scholen⁵, zodat kleine scholen de kwaliteit van hun onderwijs kunnen bewaken en verbeteren. Hierbij deze handvatten:

1. Wees selectief bij: a) de aanname van nieuwe leerlingen. b) het aannemen van nieuwe leraren. c) de selectie van schoolleiders.
2. Ondersteun en coach schoolleiders vanuit het bestuursniveau (o.a. bij het tackelen van een gemoedelijke en informele cultuur, en bij het bewaken van schoolkwaliteit).

⁵ (bron:

https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/5141650/Publicatie_Handvatten_voor_effectief_onderrwijs_in_kleine_scholen_volledig_rapport.pdf)

3. Maak de professionalisering van leraren tot de kern van de kwaliteitszorg van kleine scholen, en spits de scholing toe op wat de leraren in een kleine school nodig hebben bij het werken met combinatiegroepen.
4. Ontwikkel leerkrachtevaluatie- en leerkrachtprofessionaliseringstrajecten waarin rekening wordt gehouden met de complexiteit van het realiseren van groei in de didactische vaardigheden die nodig zijn in combinatieklassen.
5. Bundel en deel op bovenschools niveau (en misschien zelfs op bovenbestuurs niveau) de middelen en kennis die een gedegen professionalisering vereist.
6. Stimuleer de samenwerking tussen kleine scholen voor praktische zaken, die op die manier gemakkelijker en efficiënter georganiseerd kunnen worden (bijvoorbeeld voor lessen in bepaalde vakken, scholing van het team, evenementen e.d.). Ook kunnen kleine scholen voordeel halen uit het delen van expertise en kennis, door bijvoorbeeld één taal- of rekencoördinator aan te stellen voor meerdere kleine scholen.
7. Benut de mogelijkheden van ICT bij het zelfstandig laten werken en oefenen van leerlingen in de combinatieklas.
8. Betrek ouders bij het leerproces van hun kinderen, onder andere door te proberen om lage verwachtingen of ambities van ouders om te buigen, en hun inbreng in het leren van hun kinderen te bevorderen (o.a. extra lezen, oefenen thuis).
9. Benut waar mogelijk de voordelen van intern mobiliteitsbeleid, om leraren zoveel mogelijk op de juiste plek te krijgen (zoveel mogelijk vrijwillig, maar verplichte mobiliteit kan ook positief werken, als een sterke leerkracht een zwakke kleine school sterker maakt), en om te voorkomen dat teams ongewijzigd jarenlang op één en dezelfde kleine school blijven hangen, en onprofessionele cultuur ontstaat.
10. Streef naar een aanpak voor Opbrengst Gericht Werken (OGW) die consistent is op bestuurs-, school-, en groepsniveau, door in de scholing daartoe de 4 kerncomponenten van OGW geïntegreerd te ontwikkelen, en daarbij in het bijzonder aandacht te schenken aan component 4: de uitvoering van de voorgenomen plannen, met name op groepsniveau.

8. De financiële basis

In de praktijk geldt dat een school met minder dan 31 leerlingen niet te financieren is zonder extra financiële steun op stichtingsniveau of van een lokale overheid. Gemiddeld genomen moet gerekend worden met een structureel tekort van tienduizenden euro's op jaarbasis. Dit betreft met name de materiele instandhouding. Dankzij de kleine scholentoeslag zijn de personeelslasten ongeveer even hoog als de baten.

Vanaf zo'n 40 leerlingen is de begroting sluitend te krijgen, maar van een 'vetpot' is geen sprake. De basisbekostiging van het Primair Onderwijs is gebaseerd op een gemiddelde schoolgrootte van 225 leerlingen. Hoe kleiner een school is, hoe groter de financiële uitdaging.

Helpende is de bijdrage van de gemeente Hof van Twente, voortkomend uit het IHP, voor het groot onderhoud van de kleine scholen binnen deze gemeente. In 2024 heeft de gemeente aangegeven dat ze voor vier jaar jaarlijks €62.500 zullen bijdragen. De stichting zal op haar beurt geen nieuwbouw aanvraag doen voor deze veelal meer dan 60 jaar geleden gebouwde scholen. Dit om de nieuwbouw of renovatie van grotere scholen niet in de weg te zitten.

Binnen de eventueel nieuw te vormen stichting, zullen net als voorheen bij stichting OPO Hof van Twente middelen vanuit de grotere scholen worden gebruikt om de tekorten van de kleine scholen op te vangen, met name op het gebied van de materiële instandhouding.

Dit is en blijft een mooi solidariteitsprincipe, maar het kan uiteindelijk ten koste gaan van de financiële mogelijkheden van de grotere scholen van de stichting.

Het zou jammer zijn wanneer deze solidariteit verdwijnt, echter is het wel zaak om goed inzicht te verkrijgen ten aanzien van de financiën op school- en bestuursniveau, zodat er goed geanticipeerd kan worden op situaties waar een grotere school voor een financiële opgave komt te staan.

9. De school als basisvoorziening voor de leefbaarheid van een wijk/kern of buurtschap

In veel regio's wordt nu onderzoek gedaan naar de leefbaarheid van de regio in een situatie van krimp. Onder leefbaarheid wordt het volgende verstaan: De mate waarin de leefomgeving aansluit bij de wensen en behoeften van de bewoners. Een van de vragen die in al deze onderzoeken naar voren komt is de vraag of de leefbaarheid afhankelijk is van de aanwezigheid van de school. Hieronder de samenvatting twee van deze onderzoeken.

Onderzoek 1: Is leefbaarheid afhankelijk van de dorpsschool?

De beantwoording van deze vraag is niet eenduidig. Sander de Bruijn heeft in zijn onderzoek dat hij heeft uitgevoerd in het kader van zijn Masterthesis van de opleiding Planologie van de Faculteit der Managementwetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen (Oktober 2016) als volgt samengevat:

“Dat kinderen naar school moeten lijkt duidelijk. De volgende vraag is of het een vereiste is dat die basisschool in het eigen dorp ligt. Een belangrijke reden hiervoor kan zijn dat een basisschool van belang is voor de leefbaarheid van een gemeenschap. (.....) Een onderzoek uit 2012 toont aan dat er geen relatie is tussen het wel of niet hebben van een basisschool in een dorp en de leefbaarheid (van Ruijven et al., 2012). Dit onderzoek heeft gekeken naar kleine dorpen in Friesland en heeft voor de leefbaarheid de bevolking, het woningaanbod, het voorzieningenniveau, de werkgelegenheid en het gemeenschapsleven vergeleken. Het grootste verschil was dat dorpen met een school meestal meer inwoners hadden. Dit is te verklaren uit het feit dat scholen in die dorpen makkelijker een bepaald aantal leerlingen hebben. De werkgelegenheid en het gemeenschapsleven is meestal ongeveer gelijk aan elkaar voor dorpen met of zonder school. Dit geldt ook voor dorpen waar recentelijk een basisschool is gesloten. Ook daar zien de onderzoekers geen daling in de leefbaarheid. Bij dit onderzoek dient wel een kanttekening geplaatst te worden. De onderzoekers hebben puur naar de kwantitatieve kant van voorzieningen en verenigingen gekeken. Dit hebben ze vergeleken per 100 inwoners. Uit de theoretische studie is al meermaals naar voren gekomen dat leefbaarheid vooral een subjectief begrip is. Sociale samenhang en binding met het dorp zijn hiervoor belangrijk. Daarom is het in ieder geval goed dat de onderzoekers ook het gemeenschapsleven hebben meegenomen. Dat hierin geen verschillen zitten in dorpen met school, dorpen zonder school en dorpen waar recentelijk een school gesloten is, is een indicatie dat er geen verband is tussen het wel of niet hebben van een school en de leefbaarheid van een dorp. Er zijn meer onderzoeken die dit beeld bevestigen. Zo ook het onderzoek van Van der Wouw (Scoop, 2011). Ook dit onderzoek stelt dat het hebben van bepaalde basisvoorzieningen geen vereiste is voor de leefbaarheid in een dorp of gemeenschap. Inwoners van dorpen die dit niet hebben, beschrijven het dorp nog steeds als zeer leefbaar. Een vereiste hiervoor is wel dat er een ontmoetingsplek blijft. Als er een voorziening is waar mensen elkaar kunnen ontmoeten blijft er een gemeenschapsgevoel en sociale samenhang. Dit is ook in het onderzoek van Van Ruijven et al. (2012) naar voren gekomen. Dorpen zonder basisschool hadden vaker een dorps huis. Dit is te zien als voorziening waar mensen elkaar kunnen ontmoeten en kan verklaren waarom er geen eenduidige relatie is tussen de aan-of afwezigheid van een school in een dorp en de leefbaarheid. Daarentegen zijn er ook onderzoeken die wel spreken van een relatie tussen de aanwezigheid van een school en de leefbaarheid in een kern. De school wordt hier gezien als meer dan alleen een plek voor onderwijs (MOVISIE, 2012). Het is ook een plek waar kinderen en ouders elkaar kunnen ontmoeten. Dorpen die voorzieningen en ontmoetingsplekken zien verdwijnen worden steeds meer gezien als woonwijken. Hierdoor daalt de sociale binding, waardoor mensen minder geneigd zijn om actief te zijn in het dorp. Dit zorgt voor een afname van de kwaliteit van de sociale infrastructuur in het dorp. Het belangrijkste argument dat naar voren is gekomen als gekeken wordt naar de relatie tussen het behouden van een dorpsschool en de leefbaarheid, is dat er dankzij de dorpsschool een ontmoetingsplek is waar mensen elkaar tegenkomen en verhalen en ervaringen kunnen uitwisselen. Als een school sluit is die plek er niet meer, waardoor de sociale samenhang van een dorp minder wordt. Als dit gecombineerd wordt met de andere theorie, kan de conclusie getrokken worden dat het niet de school zelf is, maar de sociale

activiteiten rondom de school zijn die gemist worden. Het is dus niet zo zeer van belang dat er een school is, het gaat erom dat er in het dorp een plek is waar mensen elkaar kunnen ontmoeten. Op die manier kunnen ze verhalen en ervaringen uit blijven wisselen en blijft er een sociale samenhang. De educatieve aspecten van een basisschool zijn niet doorslaggevend voor de leefbaarheid in kleine kernen. Het gaat voor de ouders en de dorpsbewoners misschien nog wel meer op het schoolplein. Om hierin te voorzien kan ook, naar Fries voorbeeld, een dorpshuis worden opgericht (Thissen & Droogleever Fortuijn, 2012). In Friesland beschikken veel kleine dorpen over een dorpshuis waar activiteiten worden georganiseerd en mensen elkaar ontmoeten. Meer dan 70% van de inwoners in die dorpen vindt dat het dorpshuis een sociale betekenis heeft en toegevoegde waarde heeft voor de leefbaarheid. Ook de sociale vitaliteit in een dorp heeft baat bij een dorpshuis.”

Onderzoek 2: Gevolgen van sluiting van de laatste dorpsschool voor de leefbaarheid

Hieronder de samenvatting van de masterscriptie van Rienk Peter Kuiper voor de faculteit sociale geografie aan de rijksuniversiteit Groningen uit 2015.

‘Het sluiten van de school wordt de doodsteek voor het dorp.’ Deze vrees wordt vaak uitgesproken door voorstanders van het behoud van een kleine school. Het wegvallen van deze voorziening zou grote gevolgen hebben voor de leefbaarheid. Behalve als onderwijsinstelling wordt de school een grote rol toegedicht in het bijeenhouden van de gemeenschap, als plek waar jong en oud elkaar ontmoeten (Kearns et al. 2009). De impact op de dagelijkse routines is groot op het moment dat de school sluit, hetgeen het hevige verzet van dorpsbewoners tegen sluiting verklaart. Echter, uit diverse analyses (van der Wouw et al. 2012; van Ruijven et al. 2012) blijkt geen (direct) verband tussen de leefbaarheid en de aanwezigheid van een basisschool. De hypothese is dat inwoners door middel van hun sociaal kapitaal in staat zijn de ‘secundaire functies’ van de basisschool over te nemen (Egelund & Laustsen 2006).

In deze scriptie worden de resultaten gepresenteerd van twee casestudy’s in Midden-Drenthe, namelijk Elp-Zuidveld en Zwiggelte. Beide dorpen hebben in hun recente geschiedenis hun enige basisschool verloren. Het doel van dit onderzoek is een antwoord te geven op de vraag wat de impact van de schoolsluiting is op de leefbaarheid van deze dorpen. Eerst is onderzocht wat onder ‘impact’ moet worden verstaan, hoe hebben de inwoners de schoolsluiting ervaren? Vervolgens is de vraag beantwoord of de mate van impact kan worden voorspeld aan de hand van individuele kenmerken van dorpsbewoners.

De reactie van bewoners op de schoolsluiting wordt verklaard aan de hand van het model van omgevingspsycholoog Devine-Wright (2009): de mate waarin een individu een verandering in de omgeving als bedreiging voor zijn ‘plaatsbinding’ en ‘plaatsidentiteit’ ziet is bepalend. Hoe sterker mensen zich verbonden voelen met hun dorp, hoe erger ze het vinden dat de school sluit. Een kwart van de inwoners blijkt een paar jaar na dato nog steeds de impact te ervaren; van enige relatie tussen de ervaren leefbaarheid in het dorp en de mate van impact van de schoolsluiting is echter, zoals verwacht, geen sprake. Opvallend is dat niet sociaal kapitaal – zoals door Egelund en Laustsen (2006) werd gesuggereerd – maar geslacht in hoge mate voorspellend werkt wat betreft de reactie op de schoolsluiting: vrouwen vinden het veel erger dan mannen.

10. Wat betekent dit alles voor het beleid van het bestuur ten aanzien van kleine scholen?

- Scholen die onder de lokale opheffingsnorm verkeren verdienen extra bestuurlijke aandacht, zowel qua optimaliseren van het onderwijs als qua financiën.
- Voor scholen die minder dan 41 leerlingen hebben is extra monitoring gewenst vanuit het bestuur om de vraag te beantwoorden in hoeverre deze scholen in staat zijn om de voldoende kwaliteit te realiseren, zowel op cognitief gebied, maar ook op het gebied van de socialisatie en persoonlijkheidsvorming.
- Het vereist monitoring of de school voldoet aan de voorwaarden zoals gesteld in hoofdstuk 8: Wat is nodig is om een kleine school optimaal te kunnen laten functioneren?

Wanneer geconstateerd wordt dat een school niet in staat is om aan bovenstaande punten te voldoen, krijgt de school twee jaar om te werken aan een verbeterplan. Bij het ontwikkelen en uitvoeren van dit plan biedt het bestuur uiteraard ondersteuning, en er wordt frequent geëvalueerd. Wordt het plan niet gerealiseerd, dan volgt sluiting of fusie.

Momenteel werken alle scholen aan het structureel verbeteren van hun kwaliteit door middel van hun schoolplannen, uitgewerkt in jaarplannen.

Het bestuur is voornemens jaarlijks in gesprek te gaan met de directeuren en de MR van de scholen onder 41 leerlingen. Om prognoses te bespreken, samen over oplossingen na te denken en met betrokken partijen om tafel te komen/blijven, maar ook voorbereid te zijn om gezamenlijk op te kunnen trekken bij een mogelijk fusie van twee basisscholen of een sluitingstraject.

Er wordt door het bestuur geïnvesteerd in al haar scholen. Ook in de kleine scholen zonder uitzonderingen te maken. Wel zijn de volgende zaken wat betreft financiën van belang:

- Het is zaak om goed inzicht te verkrijgen ten aanzien van de financiën op schoolniveau binnen de stichting
- Er is monitoring nodig of de financiële baten in goede verhouding staan tot de noodzakelijke lasten op langere termijn. Dit geldt bij leerlingaantallen van 41 en minder

Fusie van twee basisscholen

Wanneer het leerlingaantal dreigt onder de 23 leerlingen te komen, is het zaak om hier tijdig op te anticiperen en voorbereidingen te treffen richting een fusie. Dit houdt in dat er gesprekken gevoerd gaan worden met de MR, het schoolteam, de Raad van Toezicht en de gemeente.

Een fusie met een andere school van de stichting betekent dat er fusiegelden worden veiliggesteld, ter compensatie van de personeelskosten vanuit de rijksvergoedingen.

Zie ook: [Handreiking fusie/samenvoeging](#) vanaf 1 augustus 2023 van de PO Raad.

Bij een fusie vervallen namelijk de overige rijksbijdragen van de school, de school houdt in feite op te bestaan (geen eigen brinnummer = dislocatie) als zelfstandige entiteit. Wel krijgt het bestuur geld per leerling die ingeschreven blijft op de fusieschool. Meer informatie over de financiën en voorwaarden staat [hier](#).

Na 2 jaar vervalt de fusiecompensatie en betekent dit, tenzij er een enorme stijging is van het leerlingenaantal, sluiting van de dislocatie.

Bij een fusie is het zaak goede afspraken te maken over onder welke voorwaarden en voor welke periode de dislocatie openblijft.